BİR KELİMENİN UZUN YOLCULUĞU: ÂB

Fatih Yerdemir

III

Dolap

Küçüklüğümüzde çocukları eğlendirmek ve para kazanmak için demirden yapılmış, salıncakları demir zincirlerle ana gövdeye bağlanmış, mahalle mahalle gezdirilip bilek gücüyle döndürülen dönme dolaplar ve bu işi yaparak geçimlerini sağlayan dolapçı amcalar vardı. Çocukların dayanma sürelerine, yorgunluklarına ve dolaplarına gücüne bağlı olarak çoğu kez -dönmenin de etkisiyle- mideleri bulanır; bu durumda dolabın dönmesi devam edemezdi ve dolapları çevirirlerdi. Parası olmayıp da kenarda bekleyen, dönme dolaba binen çocukları imrenerek seyreden fakir çocukları en son bedevaya bindiren bu merhametli amcalar; ünvanlarını zamanla insanları kandırmak için türlü türlü dolap çeviren kişilere kaptırmışlardır. "Dönme dolap" işi zamanla büyük eğlence merkezlerinde devasa dolaplarla büyük çocuklar da dâhil herkesi eğlendirmeye, dolapçı kelimesi de maalesef menfi manada dilimizde varlığını sürdürmeye devam etmekte.

"Dolap" kelimesinin hangi dilden geldiği ile iligili farklı görüşler bulunmaktadır. TDK ve İsmet Zeki Eyuboğlu kelimenin Arapça kökenli olduğunda hemfikirdirler. Asıl şeklinin TDK sözlüğünde "dûlâb"; Eyupoğlu'nun sözlüğünde "dullâb" olduğu kayıt altına alınmış. *Vankulu* ve *Kâmûsu'l-Muhît*'te kelimenin "Fârisîden muarreb olduğu" yani Farsça asıllı ama Arapçalaşmış olduğu ifade edilmiş.

Andreas Tietze, kelimenin Farsçadan geldiğini "kuyu çıkrığı, su çekme tertibatı ve benzer tertibatlar; eski konaklarda haremlik ve selâmlık arası bölme duvarında bir nevi küçük turnike; içinde elbise asmak için kullanılan mobilya" manalarında kullandığımızı naklettmiş. *Kubbealtı Lugatı* kelimenin Farsça "dôlâb/dûlâb" kelimelerinden geldiğini, "içine eşyâ, giyecek ve öteberi konmak üzere yapılmış raflı,

çekmeceli, kapaklı mobilya veya duvara oyulmuş raflı, kapaklı göz; dönerek iş gören çark, çıkrık; bostan sulamak için gözleri bağlı bir beygir tarafından döndürülmek sûretiyle bostan kuyusundan su çekmeye yarayan düzenek" manalarında olduğu kayıt altına almıştır. Kelimedeki "su" manası bu sözlüklerde vurgulanmıştır.

Hasan Eren, kelimenin gerçek manasının "kuyudan su çekmek için kullanılan araç", müteradifinin de "çark" kelimesi olduğunu dile getirmiş, somut "içinde eşya saklanan raflı kapaklı göz" soyut "düzen, hile" olmak üzere mecazda iki manasını aktarmıştır. Arapça "dûlâb" biçiminin Farsçadan alındığını ifade etmiş. Bazı yerel ağızlarda "devlip" (devlüp) şeklinde kullanılan dolabın "tahıl değirmeni, değirmen taşı" manasında kullananılmasını Suriye'de kullanılan Arapçadan kaynaklandığını da açıklamalarına eklemiştir. Eren hoca, dolap kelimesi hakkında Räsänen'in Türkçe dolamaktan geldiği yolundaki açıklamasını yanlış bulmaktadır. Finlandiyalı bir Türkoloğun dolap hakkında bu şekilde düşünmüş olması bence güzel. Kelime bizden Bulgarcaya "dolàp", Sırpçaya "dòlaf" biçimleriyle geçmiş. Bu durum Türk dilinin kültür taşıyıcılığının en güzel örneklerinden.

Dolabın ilk hecesi olan "dol", Aramice/Süryanice "dwal, dawlâ" kelimesinden alıntıdır. Akatça aynı anlama gelen "dâlu" veya "dalû" sözcüğü ile aynı köktendir. Arapça "delvâ" şeklinde telaffuz edilirken "dol" şekli Farsça sesletimidir. Manası "kova"dır. "Âb", su demek. Dolap da "su kovası" manasında. Eskiden dere veya ırmak kenarlarına kurulan kovaların silindir bir tahta düzenek üzerine monte edilmesiyle oluşturulmuş. Irmaktan akan su kovaya dolacak, suyun hızıyla kova havaya kalkacak, sonradan gelen kovalarda da aynı işlem yapılınca kovalardan yapılan düzenek dönmeye başlayacak. O, su dolabı bu.

Akan suyun olmadığı yerlerde dolaplar yel ile çalıştırılmış, bunun yetmediği yerlerde de hayvanlar kullanılırmış. Dolabın (tarlaya, bahçeye su taşımak, bugday, arpa öğütmek; zeytinin yağını çıkarmak; elektrik üretmek gibi) yaptığı işe göre beygir, öküz, deve gibi iri cüsseli ve güçlü hayvanlar tercih edilirmiş. Bir daire üzerinde koşumlar takılarak kendi etraflarında döndürülen hayvanların mideleri bulanması diye gözleri kapatılır, onlara düz bir yolda gitme hissi verilirmiş. Hatta buradan yola çıkarak sürekli olduğu yerde dönen ve hiçbir şey elde edemeyenler için ***dolap beygiri*** ifadesini türetmişiz, dolap beygiri gibi dolanma bırak lüzumsuz işleri, işine bak manasında. Bu arada "beygir" kelimesi yukarıda sayılan hayvanları içine almakta. Manası da "yük tutan/taşıyan".

Eskiden Mevlevîlerde mutfak dolaplarına bakan, ondan sorumlu olan kişiye "dolabî" denirmiş. Buna bir örnek de "Dolabî Dede". "Dolap" kelimesinin günümüzde bu kullanımı dilden düşmüş.

Eskiden bostan dolabına sakız dolabı da denirmiş. Dalkavukluk narhında sakız dolabına girip orada boğulmadan kalan dalkavuğa 600 para verilirmiş. Eğer dalkavuk bu sakız dolabından sağ çıkmazsa onun cenaze masrafını "kibar musahibi" ödermiş. Kelimenin bir eğlenme aracını işaret eden bu manası

bugün kullanımda değil. İyi ki bu mana ve eğlence şeklini unutmuşuz. Yeri geldiğinde bir kelime, bir tamlama bir medeniyeti aktarıyor. Bugün dilde olmayan bir medeniyet tasavvuru daha tarihin sarı sayfalarında kalmış.

Klasik şiirimizde de kendine zemin bulan kelimemiz Nâbî'nin beytinde "anasır-ı erba"nın unsuru gibi karşımıza çıkmış. Evrenin dört unsuru olan ateş, rüzgâr, su ve toprak birbirine bağlı olduğu gibi, varlık dolabının çenberi de birbirine bağlıdır:

Bestedür birbirine çenber-i dûlâb-ı vücûd
Mürtebit birbirine âb ile hâk âteş ü bâd

Geçmişte şairlerimiz daha çok bu kelimeyi değirmenlerdeki ***su kovası*** yani kendi gerçek manasından yola çıkarak eserlerinde kullanmışlardır. Zaman içerisinde eskiyen ve eskidikçe çalışma mekanizmasında gacur gucur sesler çıkaran bu dolapların seslerine şairlerimiz dert manasını yükleyerek dolabın dönmesinden çıkan sese inlemek fiilini getirerek ona bir kimlik vermişler yani onu kişileştirmişlerdir. Klasik şairlerimizden tutun da halk ve tekke şairlerimize kadar dolap inlemesiyle meşhur olmuştur:

Dolap niçün inilersin
Derdim vardır inilerim

Yunus Emre

Kim kesti getirdi seni yerinden
Dağlar taşlar inileşir zarından
Seni kim ayırdı nazlı yarından
Ne inlersin dolap derdin nerende

Pir Sultan Abdal

Yaş akdugınca gözden ider naleler gönül
Dolabı inledür nitekim zâr zâr âb

Necâti Beg

Ali Kocatepe'nin sözlerini yazdığı ve bestesini yaptığı 1981 Eurovision Şarkı Yarışması'nda Türkiye'yi temsil eden "Dönüyor hâlâ bu dönme dolap" nakaratlı şarkının tadı da eskide kaldı. Oysa Emel Sayın ne güzel seslendiriyordu aşkla yaşamın nakaratını:

Nasılsa hiç durmayacak
Dursa da son bulmayacak
Kalbim sanki bir oyuncak
Dönüyor hâlâ bu dönme dolap

Zaman içerisinde kelimeden su anlamı çekilmiş ve biz de ona başka mecralarda da yol aldırmışız. Elbiselerin konulduğu yer için ***elbise dolabı;*** evde duvarın içine yerleştirilen daha çok yüklük manasındaki dolaba ***gömme dolap***; eskiden

fare ve haşeraların yemeğe girmesini engellemek için buzdolabın olmadığı çağlarda odanın ortasında tavanlardan asılan günümüzde kullanımdan düşen *tel dolap*; banyoda havlu gibi eşyaların konulduğu *banyo dolabı*; ilk yardım için gerekli malzemelerin saklandığı *ecza dolabı*; iş yerlerinde evrakların konulduğu *evrak dolabı*; mutfaklarda tencere ve tabakların konulduğu *mutfak dolabı*; yiyeceklerin konulduğu *buzdolab*ı olarak bu "dolap" kelimesinin kullanım alanını genişletip durmuşuz. Bunların da kendi türleri var. Aynalı dolap, ceviz ağacından yapılma dolap, bedesten dolabı gibi… Erhan Kılıç ve Mustafa Yılmaz, dolabın ormancılıkta da terim olarak kullanıldığını ortaklaşa kaleme aldıkları bir makalede ortaya koymuşlar. Teknik bir konuyu Türkçenin söz varlığı ile aktarmaları Türkçenin her alanda terimleşmeye müsait bir dil olduğunun göstergesidir. Bir şeyleri saklama ve koruma dürtümüz harekete geçtikçe dolaba daha çok görevler düşecek gibi.

"Dolap" kelimesini dönmesinden olsa gerek genelde olumsuz manalarda mecazda ve deyimlerde kullanmışız. "Hile, aldatma" manasında bir yerde ortaya çıkan durumlar için dönen dolaplar; kullanılmak, kandırılmak manasında dolaba gelmek; yapılan hilenin ortaya çıkması manasında dolabı bozulmak; hile ve dalavere ile iş yapmak manasında dolap çevirmek/döndürmek; entrika çevirmek manasında dolap kurmak deyimlerini günümüzde hâlâ kullanıyoruz.

Çirkef

Farsça pis, kirli manasına gelen "çirk" kelimesini iki kelimede dilimizde yaşatıyoruz. Birincisi Farsça bir şeyden yapılma anlamı veren "în" ekiyle türetilen çirkîn; ikincisi de "âb" kelimesiyle bir araya getirerek pis, kirli su; kanalizasyon suyu manasındaki "çirkâb" kelimesidir. "Çirkâb" kelimesinin sonundaki "b" sesi telaffuz ederken bizi biraz yorunca onu bu ses gibi dudak ünsüzü olan ama ondan sert olan "f" ye dönüştürmüşüz: çirkâf. Bu kelimeyi bir de kalın ince uyumuna yani ses uyumuna sokmuşuz. Kelimemiz olmuş size "çirkef". Kelimenin sesletimindeki bu durum hemen mi olmuş, yıllar mı sürmüş bilinmez ama on altıncı yüzyılda Sûdî Efendi, *Bostan Şerhi*'nde bu kelimeyi çirkef şeklinde kullanmış. *Matbahlardan ve evlerden duvar diplerinden ve gayrıdan bir delik peydâ iderler ki* ***çirkefi*** *ve kap kacak yundısını andan taşra dökerler.* Bu da demek oluyor ki kelimeyi bin beş yüzlü yıllarda ses uyumuna sokup bizim kelimemiz yapmışız. Sûdî Efendi bu kelimeyi kanalizasyon suyu olarak algılamış. Bu kelime ve içindeki bu mana bize mecazlara sarılarak deyimlerle birlikte ulaşmış ama kelimenin içindeki su, gerçek anlamını dilde koruyamamış.

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*'de çirkef kelimesi iki farklı yerde açıklanmıştır: "çirkâb" ve "çirk" başlıkları altında. İlk önce *çirk* kelimesinin *pis* sonra *âb* kelimesinin su anlamına geldiği kayıt altına almış. Sonra *zebân-zedî*[1] kelimesiyle

1 Bu kelime, *Kubbealtı Lugatı*'nda Farsça "zebân-zeden" "söz söylemek" kelimesinden geldiği bilgisi verilip anlamının da *kullanılması yaygınlaşmış olan (söz), dil* olduğu belirtilmiş. Bize göre bu kelime, konuşma dilinin biçim ve ses kurallarına uyum sağlamış kelimeler için ıstılahi bir manada kullanılmıştır. Diğer bir ifade ile Türkçeleşmiş/Arapçalaşmış vb.

"çirkef" şeklini yazmış. "Çirkef" kelimesine de birikmiş pis sular, murdar su, bulaşık suları manası verilmiş. İkinci olarak bu kelime "çirkef" maddesinde açıklanmıştır. Burada da kelimenin çirkâb'dan muharref (bozulmuş) olduğunu dile getirmiş. Kelimemize taaffün etmek (çürüme sonucu kokma, bozulma, kokuşmak), bulaşık suyu manaları verilmiş. Hemen akabinde edepsiz ve terbiyesiz adam manasında mecazda kullanıldığını ifade edimiştir. Sonra da *çirkefe taş atmak* deyimi *terbiyesiz adamlara bulaşmak* manasında kayıt altına almıştır. *Kamus-ı Türkî*'den çirkef ile ilgili olarak kelimenin konuşma dilinde kullanıldığını (zebân-zedî), söyleyiş olarak değişikliğe uğradığını (muharref) ve bir deyim ve deyimin hangi anlama geldiğini öğreniyoruz.

Kamûs-i Osmanî'de "çirkâb" kelimesinin Farsça ve manasının da murdar su olduğu; açıklamanın devamında da kelimenin "çirkef" şekli kayıt altına alınmış. Sonra da *Çikâba taş atılmaz* deyiminin kavl-i meşhur (meşhur söz) olduğu ifade edilmiş. *Lügat-i Remzî*'de kelimemiz "çirkâb" şeklinde geçmekte ve murdar su, bulaşık suyu, kirli su manasında. *Yeni Türkçe Lügat*'te kelimemiz Farsça ve "zeban-zedî" olarak "çirkef" şekli kayıt altında. Açıklamada pis ve murdar su manasına geldiği yazılmış. *Resimli Türkçe Kamûs*'ta Farsça olduğu ve birikmiş pis sular ve çirkef manası verilmiş. "Çirkef" kelimesi manadan sayılmıştır. *Lugat-ı Cudi*'de kirli su ve "âlûde-i çikâb-ı zünûb"[2] manası verilmiş. *Mükemmel Osmanlı Lugatı*'nda kelimenin Farsça olduğu murdar su, bulaşık suyu ve çirkef manasına geldiği kayıt altına alınmış. *Müntehab-ı Lugat-ı Osmâniyye*'de murdar su, bulaşık su manası verilmiştir.

Osmanlı Dönemi sözlüklerinde bu şekilde kayıt altına alınan kelimemiz; *Kubbealtı Mecmuası*'nda aslının Farsça olduğu, çirk-âb "kirli su"dan türetildiği, pis, kokmuş su manasına geldiği, sıfat ve mecaz olarak iğrenç, bulaşık, her kötülüğü yapabilecek tıynette (kimse) ve kötü, berbat, lekeleyici (iş veya durum) anlamlarını haiz olduğu bilgileriyle kayıt altına alınmıştır.

TDK sözlüğünde kelimenin Farsçadan türetildiği, asli şeklinin "çirkâb" olduğu, isim olarak pis ve bulanık su manasına geldiği; mecazen, sıfat olarak iğrenç ve bulaşkan (kimse veya şey) manasına geldiği yazılmıştır. Çirkefin sıfat olarak bir kullanımı da *Derleme Sözlüğü*'nde karşılık bulmuş: Bulaşkan. Çirkef kadar ağıza pek yatkın gelmiyor ama atalarımız bu kelimeye Reyhanlı bölgesinde bu karşılığı vermiş. Umarım kullanımı yaygınlaşır.

Andreas Tietze'nin, etimoloji sözlüğünde "çirkef" kelimesi iki başlık hâlinde aktarılmış. Birincisi "çirk" kelimesi başlığı altında, argo alt başlığı olarak iğrenç ve bulaşkan manası tanımlanmış. İkincisi de çirkev/çirkef başlığı altında. Pis su tanımı yapıldıktan sonra "çirkâb" kelimesinden geldiği kayıt altına alınmış. Bunların arasında "çirkef" kelimesinden türeyen "çirkefsi" kelimesinin lağım suyu gibi kokmak manasında olduğu ifade edilmiştir. Bugün bu kelime ve manası kullanımda değil.

2 Pis su bulaşığı.

Bu kelimeye tek başına, başka bir kelime ile birlikte kullanmadan Mehmet Hengirmen "tek sözcükten oluşan deyimler" kategorisinde değerlendirmiştir. Bu kelimelerin sayısının çok az olduğunu dile getirip "akşamcı, bacaksız, gedikli, gözde, fırlama, iblis, ipsiz, kaçık, kaşarlanmış, mikrop, pişkin, sulu, yağcı, yüzsüz" kelimeleri arasında çirkef kelimesini de sayıp bu kelimenin tek başına deyim anlamı da yüklendiğini ifade etmiştir. Tek başına kelime deyim olur mu? Bunlar mecaz anlamda olan kelimlerdir ve argo katagorisinde değerlendirilmelidir, tartışmalarına girmeden Mehmet Hengirmen'in mantığının da kendi içinde bir tutarlılığının olduğunu, mecazda kullanılan her kelimenin yukarıda saydığı kelimeler gibi manaları bu denli deyimleşenlerinin sayısının, kendi ifadesi ile, az olduğunu göz önünde tutmak gerekir.

"Çirkef" kelimesinden günümüzde su anlamını soyutlamışız. Daha çok mecaz manasıyla eserlerimizde kullanılır olmuş. Bu kelimeden türettiğimiz kelimelerde mana hep olumsuz ve kötü olarak karşımıza çıkmakta.

Dünya gittikçe daha çok kirlendiği için midir bilinmez ama günümüz şair ve yazarları bu kelimeye çok iltifat edip kötü durumları anlatmak için onu oldukça sık kullanmışlar.

Bu hâlini sevdim gitme kal.
Çamurlar çirkefler içindeyim.

Ümit Yaşar Oğuzcan

Yağarsın; taşlar bile yemyeşil filizlenir.
Yıldırımlar parçalar çirkefin gövdesini

Nurullah Genç

Kelimemiz, anlamının kötü olmasından mı yoksa divan şiirinde pek kullanılmadığından mı, son dönemde Ahmet Atillâ Şentürk tarafından hazırlanan *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*'nda kendine yer bulamamış. Buna rağmen az da olsa bazı divanlarda hem gerçek hem de mecaz anlamı ve asli şekliyle kendine yer bulmuştur. Dünyanın işi için yokluk çirkefine batmaya gerek olmadığını 18. yüzyıl şairlerimizden Haşmet çok güzel dile getirmiştir.

Emr-i dünyâ içün etme telef âb-ı rûyun
*Haşmetâ var yürü **çirk-âb**-ı fenâya batma*

Haşmet

"Çirkef" kelimesinden türettiğimiz kelimelerin tamamı mecazda ve kötü davranış manasındadır. Çirkefe yakışır bir biçimde davrananlara *çirkefçe*; İşi çok berbat çirkef duruma getirmeye *çirkefleşme, çirkefleşmek*; iğrenç ve pis durumda bulunan şeyler için *çirkefli*; çirkef olma durumu, çirkefçe davranış gösterme manasında da *çirkeflik* kelimeleri günlük konuşma dilinde kullandığımız çirkeften türettiğimiz kelimelerdir.

Çirkef dünya, çirkef kişi/insan/adam/kadın, çirkef iş, çirkef yer gibi daha çok bu kelimeyi sıfat olarak kullanmaktayız. Birine iftira atmak manasında *çirkef atmak*; edepten ve ahlaktan yoksun bir kimsenin olumsuz tepkisine neden olacak bir davranışta bulanmak manasında *çirkefe taş atmak veya çirkefi üzerine sıçratmak;* birine kötü davranmak manasında *çirkeflik etmek*; kendini kurtaramayacak bir biçimde kötü işlere bulaşmak manasında *çirkefe batmak/düşmek* deyimlerini kullanmaktayız.

İnşallah işlerimizi çirkefleşirmeden sağ salimen sonuca vardırmak dileğiyle.

Serap

Bugün ıssız, çorak ve sıcak bölgelerde kimse yaşamayıp (ülkemiz için söylüyorum bunu) susuzluk çekmediği için mi, yoksa artık kimse serap görmediği için mi bu kelime anlamını Türkçede yaşatamamış. Mana gitmiş, suret kalmış sanki. Sanırım kelimelerde yaşamlarını mekâna, kişiye ve objelere borçlular. Kullanımdan düşmeleri bazen bağlı yaşadıkları kavram ve manaların günlük dilden düşmeleri ile orantılı. "Serap" kelimesinin güzel bir kızı anlatmak için mecazı az çok yaşıyor gibi: *Serap gibi bir içim kız*. Sanırım hayalî sevgili güzel olur manasında. Bu kelime, sesletimindeki ahenk ve geçmişte kullanılan manasındaki güzelliğinden midir, nedir günümüzde sadece özel isim olarak dilimizde yaşamakta. Farsça baş, uç, kaynak manasına gelen *ser* kelimesi ile *âb* kelimesinin birleşmesiyle meydana gelmiş. Bu durumda anlamı su kaynağı. Zamanla suyun kaynağının tespit edilememesiden mi yoksa susuz kalan bedenlerin halüsinasyon görmesinden midir, kelime mecaza düşüp şöhrete kavuşmuş.

"Serap" kelimesi de dolap kelimesi gibi kökeni üzerinde ittifak edilen bir kelime değil. Ediplerimiz ikiye ayrılmış durumda bu kelimenin hangi dilden geldiği ile ilgili olarak.

Kamus-ı Türkî'de kelimenin aslının Farsça olduğu ve Arapçada da müstamel (kullanımda) olduğu daha anlamı verilmeden yazılmış: Çölde uzaktan su gibi görünen ve "in'ikâs-ı ziyâ"dan (ışığın yansımasında) ileri gelen hâl. İlginç olan bir hâl, durum olarak aktarılmış. Sonra "pusarık, ılgım salgım" olduğu kayıt altına alınmış. *Lehçe-i Osmanî*'de isim olduğu "ılgım salgım nümaniş-i âb (suyun görünmesi) pusarık" manasına geldiği kayıt altına alınmış.

Mehmed Salahî'nin "Türkçede Kullanılan Arabî Farisî Ecnebî Kaffe-i Lüğâtı Hâvîdir" başlığıyla hazırladığı *Kâmûs-i Osmânî*'de kelimenin Arapça olduğu yazılmış. Kamusta günümüz sözlüklerine girmeyen kinayeli bir manası daha yer almakta: *Kinâye sûretiyle 'âlem-i bî-bekâya da ıtlâk olunur*. Yani kalıcı olmayan âlem/dünya.

M. Kanar'ın eserinde, "serap" kelimesi değil de o kelimeden türetilen *serabistan* kelimesi Arapça olarak gösterilmiş. *Kamus-ı Türkî*'de kelimenin aslının Farsça olduğu ve Arapçada da kullanıldığı dile getirilmiş. *Gencine-i Güftar*'da, uzaktan su gibi görünen çorak yer, Türkçesi ılgım salgım ve pusarıktır, şeklinde

geçmekte. Hangi dilden geldiği ile ilgili bir açıklama yapılmamış. *Remzi Lügati*'nde, serabın Arapça olduğu zikredilmiş. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* ve *Vankulu Sözlüğü*'nde serabın "*pusarık* Türkîde *ılgım salgım*" ile tabir edildiği dile getirilmesine karşın hangi dilden geldiği ile ilgili bir açıklama bulunmamakta.

Atalarımız Farsçayı öğretmek için şiir tarzında Farsça-Türkçe sözlükler yazmışlardır. Bunlardan *Tuhfe-i Şâhidî*'de "serap" kelimesi çorak yerlerde uzaktan görünen su olarak tanımlanıyor.

Sürb kurşun şûredür çoraḳ ***serâb***
Şûre yer kim görünür ıraḳdan âb

Tuhfe-i Şâhidî'ye şerh yazan Sûdî Efendî, "serap" kelimesinin tozlu yerlerden uzak görünen ve yanına varılınca uzaklaşan su olarak açıklamış ve Türkçe bu kelimeye *ılgım salgım* dendiğini dile getirmiştir. Bu kelimenin Arapçada da kullanıldığını ifade edip ortak bir kelime olduğunu söylemiştir: *Serâb, feth-i sînle lügat-i müşterekedür. Şol tozlu yerdür ki ırakdan su gibi görinür. Vardukca öte gider. Ve'l-hâsıl Türkîce ılgım salgım dimekdür. Yine 'Arabca serâb ve fecen.*

Manzum olarak yazılan bir başka Farsça-Türkçe sözlüğümüz olan *Tuhfe-i Vehbî*'de ise çölde görünen suya "serap" denmiştir.

Su gibi çölde kim görine serâb
Dindi gûr-âb hem nümâyiş-i âb

"Etimolojiturkce" adlı genel ağ sayfasında kelimenin Arapçada *gitti, kaçtı, (su) akıp gitti, (deve) başıboş gitti* manasına gelen "srb" (سرب) kökünden türetildiği; "serâb" kelimesinin ise "çölde görülen hayal" manasına geldiği dile getirilmiş. Aynı ağ sayfası Farsça "serap" (su kaynağı, göze) ile alakasının olmadığını ve Farsça kökenli olarak gösterilmesinin yanlışlığı üzerinde durmuştur. Ancak söz konusu bilgiler verilirken hiçbir kaynak gösterilmemiştir.

Bu açıklamalardan yola çıkarak "serap" kelimesinin Farsçada uzaktan görünen ve zannedilen su manası ile Arapçada çölde görülen hayal manası Türk'ün irfanında *suyun hayali* ile birleşmiştir, denilebilir. Ne güzel ki Türkçede seraptaki *su ve hayal* manası kelimenin aktif olarak kullanıldığı dönemlerde aynı anda yaşamış yani ne Arap'ı küstürmüşüz ne de Fars'ı.

Klasik şiirimizde "serap" kelimesi sevgilinin serap gibi güzel ve serap gibi hayalî olup kavuşulamayacağını anlatmak için kullanılmış. Sevgili, âşığın gözünde serap gibidir. Ona kavuşmak imkânsızdır. Maşuk da kendisini âşığının ona en çok susadığı zamanda görünmüştür. Maşuk böyle yaparak âşığına bir an yaşama ümidi vermiştir. Susuzluktan teşne olmuş gönüllere *hayalî bir serap*, yeri geldiğinde ilaç olmuştur:

Aks-i la'li gözde iken na'ra-i mestânemi
Gûş idüp dimiş gözine geldi Emrînüñ serâp

Emrî

Bâkî kelimeyi tam da Türk irfanına uygun olarak hem su hem de hayal yani *hayal su* manasında kullanarak Sevgiliye hitaben, dudağını arzu eden saf şaraba kanmaz; Kevser'e susamış kişiye seraptan suya kanar mı, suya doyar mı?

Kanmaz şarâb-ı nâba lebüñ ârzû iden
Sîr-âb olur mı teşne-i Kevser serâbdan

Bâkî

Bu kelime *buz serabı* birleşik kelimesi olarak *buz ışığı* manasında denizcilik terimi olarak dilimizde yer almış. "Serap" kelimesi maalesef anlam olarak miyadını doldurmak üzere. Dilimizde daha ne kadar bir özel isim olarak yaşayacağı da belli değil. İçerisinde hakikat barındırmadığı için midir nedir, bu kelime ile ilgili *serap görmek* dışında bir deyim üretmemişiz. Hayal olduğu için de sanırım bir atasözü de üretememişiz.